

Stolperstein-verbod verdeelt München

In München niet toegestaan: Een voetganger loopt in het centrum van Regensburg langs Stolpersteine. © dpa / picture alliance / Armin Weigel

Susanne Lettenbauer · 05-02-2015

De in de trottoirs ingelegde Stolpersteine, die de gedeporteerde Joodse inwoners herdenken, zijn verboden in München. Sommigen zeggen dat de nagedachtenis op deze manier wordt vertrapt. De stenen dienen hun doel, zeggen anderen. De fronten zijn verhard.

Op zoek naar aanwijzingen in München-Sendling. Er zouden een paar in de Kyreinstrasse liggen, hoorde ik, gelijk een dozijn, voor huisnummer 3. Een blik op de mobiele telefoon leert dat dit klopt. Een speciale app voor Stolpersteine in München wijst – op een zeer moderne manier – de weg naar de onopvallende gedenkstenen op de grond. Naar de Haydnstrasse, de Widenmayerstrasse maar ook naar de Kyreinstrasse.

Een normale woonwijk, niet mondain, maar ook niet sober. Flatgebouwen met vijf verdiepingen, veelal uit de jaren 1920. Bij huis nummer drie staat de smeedijzeren toegangspoort open. Fietsen, bobby-auto's, kinderwagens op de binnenplaats. Vervolgens in de doorgang de kleine stenen met gegraveerde namen: Hannah Berger, Esther Berger, Simon Berger. David Meyer, Natalie Meyer. De jaartallen staan erbij: 1929, 1939, 1902, 1941. Het geboortjaar en jaar van overlijden. Vervolgens een plaats: Kaunas.

De koperen glans is deze tijd van het jaar iets vervaagd. Sneeuw, strooizout, grit - net als alle andere straatstenen in de buurt, worden de Stolpersteine blootgesteld aan de weersomstandigheden. Terry Swartzberg zwaait vanaf zijn racefiets, remt voor Kyreinstrasse 3, zet de fiets neer, zijn fietshelm af, een keppeltje op en glimlacht.

“Dus dat zijn de 13 Stolpersteine, dat was het idee van de buurt. Er was een ontroerend moment toen de kinderen des huizes iets hebben voorgelezen over de kinderen die hier worden herinnerd. Dit hier was een huis in Sendling, niet rijk, niet arm, maar ze waren geïntegreerd in de samenleving van Sendling.”

Terry Swartzberg, 61, woont sinds 2009 in München, woonde voorheen in New York en schreef voor de Harald Tribune. Met het "Initiatief voor Stolpersteine" voert hij campagne tegen het verbod in München en is hij de contactpersoon voor nabestaanden die een Stolperstein willen voor slachtoffers van het nationaalsocialisme. Ook adviseert hij mensen die willen sponsoren. Terwijl we voor de 13 kleine vierkante gedenkstenen staan, begint hij heel snel over het verbod van de gemeenteraad van München uit 2004 dat Stolpersteine op stedelijke grond verboden zijn:

"Feit is dat de inwoners van München nooit het probleem waren. De inwoners van München, die de stenen kenden, waren er altijd grotendeels voorstander van, dat was duidelijk, dat was altijd al duidelijk. Het was ook niet de hele Israëliëse religieuze gemeenschap, het waren mevrouw Knobloch en een paar anderen. Veel van de IKG zijn sponsor voor Stolpersteine, zijn vrienden van de Stolpersteine en komen naar onze evenementen. Er zijn veel Joodse gemeenschappen in München en de mijne, Beth Schalom, is lid geworden van de Stolpersteine, sommige zijn ook afzonderlijk lid.”

Veel inwoners van München willen Stolpersteine

Het is nu tien jaar geleden dat de gemeenteraad van München het Stolpersteinproject van de Keulse kunstenaar Gunter Demnig heeft afgewezen. De beslissing was destijds gebaseerd op individuele meningen, benadrukt Swartzberg. Eigenlijk wilden veel meer groepen slachtoffers van het nazi-tijdperk in München dit soort herdenkingen: homoseksuelen, gehandicapten, Roma en Sinti, politiek vervolgte mensen.

Maar men moet rekening houden met de drastische kritiek die vooral te horen is van de Israëliische religieuze gemeenschap op de Jakobsplatz. Dat is de enige reden waarom rond 300 Stolpersteine, die klaarliggen om te worden gelegd, in zijn privé-kelder, de Musikhochschule op de Königsplatz maar ook in het kunstpaviljoen in de Botanische Tuin worden bewaard, waar deze weliswaar worden bekeken, maar hun werkelijke betekenis en doel - om erover te struikelen - niet kunnen vervullen.

“Deze liggen er om de inwoners van München bekend te maken met de Stolpersteine. Dit betekent dat veel inwoners van München niet weten wat Stolpersteine zijn, omdat zij deze nog nooit eerder hebben gezien. Veel inwoners van München gaan ervan uit dat hier Stolpersteine liggen net zoals in Berlijn, Hamburg of Freiburg. En deze Stolpersteine, net als alle andere 27 Stolpersteine die op privégrond zijn gelegd, zijn er om inwoners van München te laten zien dat het toch mogelijk is, hoe het eruit ziet en hoe het wordt gerespecteerd. En zoals men hier kan zien in de Kyreinstrasse 3 met deze 13 Stolpersteine, worden deze niet vernield, moeten weer eens worden schoongemaakt, maar worden wonderbaarlijk gerespecteerd.”

In mei 2004 legde de 81-jarige Peter Jordan samen met kunstenaar Gunter Demnig de eerste twee Stolpersteine in München, direct voor zijn voormalige woning voor zijn vermoorde ouders. Korte tijd later verwijderde de stad München de kleine gouden straatstenen en bracht deze naar een begraafplaats, met als reden dat het openbare trottoir geen geschikte plek is voor de herdenking van Joodse slachtoffers van het nazi-tijdperk. De slachtoffers zouden voor de tweede keer worden gehoond en vertrapt als hun namen in de modder op de stoep zouden staan. Tien jaar later is dat nog steeds het argument van Charlotte Knobloch, de voorzitter van de Israëliische religieuze gemeenschap.

Voorzitter van de Israëliische religieuze gemeenschap van München, Charlotte Knobloch©
dpa / picture alliance / Sven Hoppe

Tegenwoordig uit zij zich hierover niet meer. Er is niets meer toe te voegen aan haar openbare verklaring van vier jaar geleden:

"Het is gewoon onbegrijpelijk voor mij dat mensen die ik ook kende, dat mensen die ik nog kende mogelijk weer worden vertrapt, dat honden daar hun behoefte doen en dat mensen, wat ook al is gebeurd, deze stenen bespugen. Dat is iets wat ik persoonlijk niet zie als de herinnering en herdenking zoals het eigenlijk vanuit mijn oogpunt zou zijn geweest."

Knobloch: Er zijn betere vormen van herdenken

Er zijn al veel betere vormen van herdenking dan de offerstenen die nu overal op talloze plaatsen worden gelegd. Haar plaatsvervanger Abi Pitum is het hiermee eens:

"Veel van ons denken dat te veel te veel is. Dat mevrouw Knobloch met dit mechanische argument raakt – dat is haar eigen mening, daar gaat het hier niet om. We zijn erg bang dat te veel gedenkstenen, te veel herdenkingen averechts gaat werken."

Zolang de Stolpersteine iets bijzonders waren en slechts sporadisch in Duitsland werden gelegd, volgens Abi Pitum, hadden deze de aandacht kunnen trekken. Tegenwoordig kijkt men niet eens meer want deze liggen overal en in het vuil van de straten. Een inflatoire herdenking wordt op een manier ondersteund die geen recht aan de slachtoffers zou doen. Voorstander Terry Swartzberg wil dit argument niet accepteren:

"Het gaat om de Shoah. Het gaat niet om laster of vijandschap, het gaat om de Shoah en daarom begrijp ik er helemaal niets van. En inflatoir - elke persoon die is omgekomen in de Holocaust verdient herinnering, herdenking en om te zeggen dat dat inflatoir zou zijn omdat het meer is, dat is eerstegraads laster. En moet ik verontwaardigd zeggen dat deze ene persoon mag worden herdacht en niet die hele andere groep, of slechts gewoon zo en zo velen. Waar komt deze contingente mentaliteit vandaan? Dat is niet eerlijk!"

De emoties lopen in München snel hoog op over dit onderwerp, aan beide kanten. De strijd loopt niet alleen dwars door de stadsbevolking, maar ook door de Joodse bevolking van München. De voorstanders van het initiatief in München voor Stolpersteine stellen dat Stolpersteine een passende vorm van herdenking zijn. Daaronder ook Jan Mühlstein, voorzitter van de Liberaal Joodse Gemeenschap in München, Beth Shalom:

"De Stolpersteine hebben als voordeel dat deze de mensen daar aanspreken waar de misdaad begon, te midden van de bevolking. Het gaat niet om een misdaad die zomaar ergens is gebeurd, maar juist midden onder de bevolking. Dat is voor mij het belangrijkste argument."

De voormalige burgemeester van München, Christian Ude, steunde de afhoudende houding van de Joodse gemeenschap tot hij in 2013 aftrad en dwong het verbod op stedelijke grond af.

De nieuwe burgemeester, Dieter Reiter, is terughoudend om het verbod te wijzigen of op te heffen. Volgens stadsleiders moeten alle partijen worden gehoord, dat is men de slachtoffers en hun nabestaanden verschuldigd. Begin december kwam de gemeenteraad voor een openbare hoorzitting in het oude stadhuis bijeen en nodigde voor- en tegenstanders uit.

Eén van de sprekers was Ernst Grube, een overlevende van de Holocaust. De 83-jarige is duidelijk voorstander van een einde aan het verbod:

“Natuurlijk betreur ik de discussie ten zeerste, maar deze is al vele jaren aan de gang en wordt bepaald door de afwijzing van de voorzitter van de Israëliische religieuze gemeenschap, mevrouw Knobloch. Een weigering op grond van vuil en het stappen op de stenen - dat kan ik dus niet accepteren. De stenen zijn geen kerkhof, deze zijn een steen des aanstoets zodat wij burgers ermee worden geconfronteerd en zo in gesprek raken.”

Ernst Grube is lid van het Beierse staatsbestuur van de "Vereinigung der Verfolgten des Naziregimes" en is plaatsvervangend voorzitter van de kampgemeenschap in Dachau. De huidige situatie is betreurenswaardig, zegt hij steeds opnieuw. Ook toen tijdens de hoorzitting het argument naar voren kwam dat de Stolpersteine in Berlijn, Mecklenburg-Vorpommern en elders herhaaldelijk werden beschadigd, besproeid of eruit gerukt, wat betekent dat de slachtoffers opnieuw worden vernederd, wierp hij tegen:

"Ik kan het dus niet begrijpen en de gevallen waarin de stenen zijn beschadigd, in verhouding tot het aantal gelegde stenen, zijn bijna nul. Wat ik vooral niet kan en wil begrijpen is dit overwicht, dat de mening van mevrouw Knobloch nu heeft, maar dat wil toch niet zeggen van de Israëliische religieuze gemeenschap, maar van mevrouw Knobloch en een paar anderen. Maar vooral omdat ik als voorstander hier niet dezelfde aandacht krijg. Mevrouw Knobloch is van mijn leeftijd, slechts een paar weken ouder, mevrouw Knobloch werd vervolgd, ik werd vervolgd, waarom is dan deze mening van mevrouw Knobloch belangrijker dan de mijne, dat kan ik dus niet accepteren.”

Gemeenteraadsleden blijven sceptisch

De gemeenteraadsleden blijven sceptisch. Een besluit is nog niet in zicht. Het onderwerp staat niet op de agenda van de februarivergadering van de cultuurcommissie, maar de woordvoester van de afdeling cultuur kan nu nog niet zeggen of het voor de maartvergadering gepland staat. Na de hoorzitting in december zijn de meningen onder de gemeenteraadsleden verdeeld. CSU-gemeenteraadslid Richard Quaas:

"Ik ben van mening dat met alle argumenten die vandaag naar voren zijn gebracht, de mening van een overlevende en een vertegenwoordiger van de generatie slachtoffers nog steeds zeer

hoog moet worden gewaardeerd en dat zal ik doen en kan ik vandaag al zeggen. Maar dat is mijn mening en ik blijf bij mijn keuze dat ik de Stolpersteinen in München niet zinvol vind.”

De ambtenaar van culturele zaken van de gemeente München, Hans Georg Küppers, kent de discussie uit zijn tijd als hoofd van de afdeling cultuur, onderwijs en wetenschap in de stad Bochum. Daar liggen Stolpersteine op stedelijke grond, maar de deels massale kritiek doet ook hem aarzelen:

"Er zijn kritische stemmen, met name hier in München, en ik moet eerlijk zijn, ik weet niet als deze kritische stemmen, deze beslist kritische stemmen, die echt serieus moeten worden genomen, er destijds in Bochum waren geweest, of ik dan had durven zeggen, we doen het toch. Ik vind het daarom belangrijk om deze vorm van herinneren in een democratie te bespreken, want herinneren in strijd is het ergste wat er is."

Vooral de bewering dat Gunter Demnig de taal van de daders zou hebben gebruikt bij stenen in Hamburg zorgt voor stof tot nadenken in München. Zo staat de term "Wehrkraftzersetzung" (opruiingsdelict) op een gedenksteen in Bremen. Ook woorden als "Rassenschande", "Volksschädling" of "Gewohnheitsverbrecher" zijn als reden voor de deportatie gegraveerd. Nabestaanden zijn geschokt, maar de kunstenaar Demnig wilde zijn concept behouden, wat de politici in München irriteerde. Daarbij komen de gevallen van besmeuren en schenden van de kleine gouden gedenkstenen, die op de website van de Amadeu Antonio Foundation worden vermeld.

De bewering van de Joodse gemeenschap in Hamburg in november dat de Stolpersteine een miljoenenbedrijf waren geworden en dat de kunstenaar Gunter Demnig daarmee een "politiek correct businessplan" had gemaakt, heeft ook München bereikt. De Stolpersteine zijn een morele struikelval geworden, zegt men vanuit Hamburg. Ja maar, zegt Holocaust-overlevende Ernst Grube over het vermeende miljoenenbedrijf:

"Dus ten koste van de slachtoffers, dat is gewoon niet waar, het gaat niet ten koste van de slachtoffers. Maar dat de heer Demnig ook winst wil maken met zijn werk, vertel me eens over dergelijke initiatieven – zelfs al heeft hij misschien wat meer dan anderen, dat interesseert me niet, het gaat mij om de stenen. En al verdient hij er geld mee, dat is toch mooi voor hem."

Een zaterdagochtend bij het kunstpaviljoen in de oude botanische tuin. Hier, waar talloze Stolpersteine wachten om te worden gelegd, ontmoet ik Tariq Abo Gamra, eindexamenkandidaat op het Gisela-Gymnasium in München. Tijdens een schoolseminar maakte hij kennis met het project Stolpersteine. Samen met leerlingenvertegenwoordigers van andere scholen wil hij met een open brief aan de gemeenteraad een signaal afgeven dat ook de jongere generatie kritisch naar het onderwerp kijkt:

"Naar mijn mening kan elke vorm van herdenking worden geschonden en men zou kunnen zeggen dat op de Stolpersteine kan worden getrapt, maar ik heb begrepen dat de meeste getroffen en familieleden de Stolpersteine willen en ik vind dat de Stolpersteine niet alleen nieuwe wegen van heiligschennis, maar ook van herdenking opent. Men blijft staan en ik heb ook meegemaakt dat voorbijgangers er omheen lopen. Dat vind ik heel respectvol, vooral omdat de Stolpersteine tegen weer en wind opgewassen zijn, en dat vind ik al iets bijzonders, maar ik denk dat de discussie laat zien dat het belangrijk is om elke stem te respecteren en de dialoog aan te gaan."